

Сергій МАГЕРА

здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 008(477)

УКРАЇНЬКА КУЛЬТУРА: ЄДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ПРІОРИТЕТІВ

© Магера С., 2019

Ключові слова: людина, суспільство, культура, національне, загальнолюдське.

Досліджується органічна єдність в українській культурі національного та загальнолюдського; ця єдність притаманна їй з часів виникнення й пронизує все поле історичного буття. У період існування України (повністю чи частково), під владою інших держав, означена єдність носила дозований характер: у боротьбі за виживання українська культура історично робила наголос на національному аспекті й одночасно намагалася зберегти загальнолюдську складову, яка також потерпала від гніту інших держав; проголошення незалежності відкрило дорогу до їх дійсної єдності, яка утверджується, відлунюючи характер народу, його ментальність; українська культура орієнтується на європейські пріоритети і саме в такому річизці утверджує єдність національного й загальнолюдського.

Проблема єдності національного та загальнолюдського в культурі завжди була в центрі філософських досліджень. Свого часу цю проблему досліджували В. Антонович, М. Брайчевський, В. Винниченко, М. Грушевський, Є. Маланюк, ряд інших дослідників. В останні десятиліття до неї різною мірою глибини і осяжності звертались такі українські вчені, як В. Андрущенко, Є. Бистрицький, Ю. Богуцький, О. Гомілко, С. Грабовський, І. Закович, Г. Касьянов, К. Кислюк, С. Кліценко, В. Кремень, М. Култаєва, М. Михальченко, В. Нічик, М. Попович, О. Ременець, З. Самчук, І. Цехмістро та ін. Згідно з їх висновками, національне в культурі постає як та основа, яка визначає обличчя народу, його характер і унікальність у структурі народів і культур світу [1, с. 6]. Національне в культурі відображає поняття культурної самобутності. Категорія культурної самобутності вперше була сформульована на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з політики у сфері культури (Мехіко, 1982) та визначається як сукупність неповторних і незамінних цінностей, традицій і форм вираження народу, за допомогою яких він репрезентує себе у світовому співтоваристві. Культурна самобут-

ність не лише розширює можливості для всебічного розвитку людини, а й мобілізує «кожний народ, кожну групу, заставляючи їх черпати сили у своєму минулому, засвоювати елементи інших культур, які сумісні з їх характером, і цим самим продовжувати процес творення себе» [2, с. 39]. Найважливішими ознаками культурної самобутності народу є історична самосвідомість, ментальність і мова.

Історична самосвідомість передбачає збереження відомостей про культуру, історію, походження даного народу. Вона уособлює певний символічний світ, створений етносом відповідно до його потреб, цінностей, ідеалів, устрою життя. Усе, що було важливим в історії спільноти, що сприяло єдності народу, всі його злети і падіння втілювалися в культурі [3, с. 59]. Упродовж століть українська спільнота не мала власної державності та перебувала у складі інших – Речі Посполитої, Російської, Австро-Угорської імперій, а згодом і в Радянському Союзі, що істотно позначилось на історичній свідомості українського народу. Внаслідок політики заборон і приниження, адміністративно-силового тиску не мали змоги повноцінно розвиватися національна культура, освіта, мова, традиції – духовні підвалини розвитку нації, була знищена національна еліта, викривлена історія українського народу, заборонені імена національних героїв. Це спричинило значну деформацію національної самосвідомості, що заважає українцям і сьогодні відчутти свою унікальність і своє призначення у світовій історії, – усвідомити себе єдиною нацією, гідною мати власну державу [4, с. 7].

Феномен ментальності (близьке йому за значенням поняття «народна душа», «дух народу», «національний характер») конкретизує етнопсихологічні особливості культури народу. Ментальність – складне поняття, воно висвітлює специфіку культури, внутрішньо зумовлені, суб'єктивні характеристики буття культури і людини в ній. Ментальність часто розглядають як цілісність духовно-психічного життя конкретно взятого суб'єкта (особа, спільно-

та) в конкретному культурному просторі. На практиці ментальність репрезентує особливий тип мислення, що виражає життєві переконання людей, стійкі зразки світу, емоційні переваги, властиві певній спільноті й культурній традиції [5]. Частіше всього згадуються такі риси української ментальності, як: працьовитість, хазяйновитість, глибокий емоційний зв'язок з рідним краєм, миролюбний характер, гостинність; турбота про Батьківщину; рішучість, хоробрість у справі захисту Батьківщини; індивідуалізм; інтроверсивність, спрямованість на самовдосконалення, демократизм; толерантність, гіпертрофована волелюбність, що межує з анархічністю; глибинна емоційність; стриманість; поєднання елегійних настроїв із нескромним оптимізмом; розвинена уява, що знаходить свій прояв у народній творчості [6, с. 209–211]. До цього варто додати, що розвиток українського індивідуалізму як визначної риси української ментальності пішов шляхом прямо протилежним європейському, а саме: він має інтровертний характер, на забезпечення себе від впливу інших людей і від соціуму. Крім того, на відміну від прагматичного європейця, який у всьому покладається на власні сили, українець вважає, що все залежить від долі. Фаталізм, що проявляється у вірі людини в ірраціональні сили, залежність її від зовнішніх обставин, є породженням емоційності українців: він не наслідок раціонального осмислення дійсності, а результат чуттєвого, безпосереднього її сприйняття [7, с. 95–96]. Не можна залишити поза увагою відверто негативні риси української ментальності, які, за переконанням сучасних дослідників, заважають успішному розвитку українського народу. Серед них – надмірна терплячість, що часто є свідченням відсутності національної гордовитості, заздрість, уміння обіцяти, але не вміння виконувати обіцяне, надмірна спокійність на публіці і неспокій у душі, сліпа довірливість та інфантилізм [8, с. 139–140] тощо. Окреслені негативні риси української ментальності закарбувалися у свідомості українського народу та стали їхньою характер-

ною ознакою ще з давніх часів. Щоб їх викоринити, потрібно багато часу, але процес удосконалення можна пришвидшити через освіту та виховання, розвиток «кращих якостей української ментальності, які передалися сучасному українцю від його пращура, будуть функціонувати і надалі, і ніякі процеси людяства не викоринять того доброго та світлого, що було започатковане нашими попередниками» [8, с. 141].

Нарешті, мова, а точніше, мовна свідомість народу є формою його самовираження, цивілізаційного увиразнення в умовах світової глобалізації. Кожен народ створює неповторну мову, особливі символи, норми, способи спілкування та діяльності, а також володіє оригінальним художньо-чуттєвим відтворенням світу. Однак найвагомішим фактором творення людського в людині постає мова. Вона є основою загальнолюдського в розмаїтті культур і водночас завжди належить певному народу. В ній відображаються процеси формування культури, її соціальні різновиди і міжнародні зв'язки [9, с. 97]. «Вона є сигнальною системою, яка забезпечує взаєморозуміння між її носіями. Мова – основний засіб згуртування етносу, його розвитку і, зрештою, його самоусвідомлення як нації» [9, с. 98]. Національну мову як феномен культури досліджував відомий історик культури Іван Огієнко. У своїй праці «Українська культура» він наголошував: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб.... І поки живе мова – житиме й народ...» [10, с. 239–240].

Дійсно, мова є визначним маркером національного. Водночас вона «уможливорює не тільки внутрішню комунікацію, а й сприйняття вселюдського, загальноцивілізаційного через призму власної національної культури» [9, с. 100]. «Адже загальнолюдське не існує за межами нації, яка, залучаючи людину до людства, акумулює

його досвід у своїй специфічній практиці. Отже, є всі підстави стверджувати, – зазначає С. Петькун, – що загальнолюдське перебуває всередині нації, всередині тієї соціокультурної діяльності, котра може набувати універсального значення без втрати своєї національної ідентифікації. І запобігає зазначеній втраті передусім мова, мовна свідомість народу, яка, будучи формою самовираження народу, його цивілізаційного увиразнення, самим фактором свого існування неспростовно доводить, що при всьому посиленні глобальної взаємозалежності людської спільноти світ був, є і буде багатоманітним, а існування безлічі людей на планеті (як за попередніх часів) залишатиметься нерозривно пов'язаним із поняттями національної культури і чітких національних орієнтирів у всіх сферах життя. Це положення цілком відповідає реаліям українського етносу, який має велику історію, що визначає його як специфічно український автопортрет людяства з його окремішню культурою» [9, с. 100].

Культурна самобутність у стратегії державотворчого та націєтворчого процесів в Україні – це передусім пошук засобів та механізмів взаємодії держави та суспільства, а точніше, держави та численних культурних груп. Розвиток культурної самобутності охоплює як вертикальний вимір – взаємодію з власним культурно-історичним минулим (культурна спадщина), так і горизонтальний – діяльність суб'єкта культури в актуальному часі та його взаємодія з культурою Іншого (діалог культур) [1, с. 131–132]. Адже «національне» в жодному разі не може бути потрактованим як «вивищення» одного народу над іншим. У взаємодії національних особливостей якраз і виявляється культурне розмаїття загальнолюдського – тієї унікальної основи для толерантного сприйняття, розуміння, поваги і співробітництва народів і культур, які прямують у майбутнє [11, с. 6].

Тому в цивілізаційній перспективі українського соціуму все впевненіше утверджується рух до пріоритетності загальнолюдських цінностей, у підґрунті яких за-

кладено потужний емансипаційний потенціал подальшого людського розвитку [12, с. 55]. Відповідно в сучасному гуманітарному дискурсі переважає думка про те, що в діалектичній єдності загальнолюдських і етнонаціональних цінностей головними та провідними є першоназвані [13, с. 28].

З цього приводу Ю. Римаренко зазначає, що в сучасних умовах національного необхідне усвідомлення усього понаднаціонального, бо «існуємо ми не лише як українці, а й передусім як люди». «Саме таку ідею, – наголошує вчений, – висловлювали Ольга Кобилянська, українські модерністи, які, долаючи старе народництво, намагалися знайти контакт зі світовою літературою, підносили не лише національний, а й загальнолюдський момент. Пізніше це робили Леся Українка, Михайло Коцюбинський, українські футуристи, неокласики та ін.» [14, с. 232].

Примат загальнолюдського веде до збагачення етнонаціонального в суспільному житті. Толерантність, національна гідність, специфічні особливості кожної з національних культур і мов збагачують цивілізацію, стають надбанням цих культур, підвалинами їх послідовного розвитку [13, с. 28]. Будь-яка національна культура має у своїй основі загальнолюдські цінності, є виразником творчої потенції етносу, гарантує буття народу в часі. «Самобуття національна культура в природних умовах виростає на ґрунті постійного спілкування з іншими культурами. Світ, побачений крізь проблему тотожності та розрізнення, постає складнішим і різнобарвнішим» [3, с. 59].

Взаємодія загальнолюдського й етнонаціонального сприяє індивідуальному самоствердженню особи та її національній ідентифікації. Л. Нагорна окреслює «дві ніші», які визначають зміст національної ідентичності: «Та, яку ми вкладаємо в поняття «національна свідомість» чи «національна самосвідомість» (це не обов'язково ідентифікація себе з певним етносом, а демонстрація прихильностей до національних цінностей), і та, яка виникає на основі усвідомлення особи чи групи спільності долі, а

свій головний прояв знаходить у горизонтальній ідентифікації членів спільноти як співгромадян» [15, с. 10]. Як видно, у першій «ніші» дослідниця бере до уваги національні цінності, тобто мову, традиції, звичаї, культуру, а в другій – загальнолюдські, такі як національний інтерес, національна безпека тощо [13, с. 28].

Орієнтація розвитку культури на єдність національних та загальнолюдських пріоритетів узгоджується з ідеєю докорінних гуманістичних змін засобами культури, що наближає людство до ідеалу ноосферної цивілізації. Власне концепт «ноосферна цивілізація» у контексті осмислення процесів консолідації не лише в сучасній Україні, а в будь-якій країні світу та в глобальному вимірі розвиває Н. Хамітов. Звертаючись до запропонованої В. Вернадським ідеї ноосфери (сфери розуму), яка настає після геосфери (неживої природи) та біосфери (живої природи), дослідник ноосферну цивілізацію розуміє як проект глобалізації «з людським обличчям», глобалізації, яка основана на ідеї і практиці розумного, мудрого світоустрою. Вона стає протидією світу гібридних воєн і гібридного світоустрою, породжуючи глобалізацію як усесвітню консолідацію – синергійну співтворчість країн на основі спільних гуманістичних цінностей [16].

Принципи «ноосферної цивілізації» кореспондують з дослідженнями, у яких подолання глобальних криз і глибоких соціальних суперечностей пов'язані з відмовою від раціоналізму і прагматизму, технократичного та антропоцентричного підходів до проблем відносин людини, суспільства і природи. За переконаннями Ж. Аталі, О. Тоффлера, А. Швейцера та їх чисельних послідовників, людина повинна постати у Всесвіті не як господар природи і головний суб'єкт культури, а як одухотворений суб'єкт єдиного цілого – людського суспільства і природи. Звідси наукові уявлення багатьох авторів про те, що можливі стратегії глобального розвитку будуть визначитися не стільки інтелектуальними й організаційно-технічними можливостями

ми сучасної цивілізації, стільки будуть залежати від моральної зрілості самої людини [17, с. 92].

У ноосферній цивілізації народжується нове мислення як принципово новий тип зв'язку природи і людини, причому воно формується при глибокому перетворенні духовного світу самої людини, і насамперед свідомості і системи цінностей. Ноосфера покликана пролонгувати еволюційний ряд таких цілісних глобальних утворень, які складають умови існування людини, як біосфера і техносфера. Дійсна духовна еволюція людства, зміна свідомості людини пов'язані, передусім, з одухотворенням і подоланням антропологічної кризи, з вивільненням від усіх форм рабського примусу і поневолення. Тільки відродження дійсної духовності здатне привести людину до нової якості життя, до «нової» свідомості і творчості [17, с. 95–96].

Ноосферна цивілізація мовою теорії розвитку людини – метаантропології – характеризує вимір людського буття, що створюється не просто волею до пізнання і творчості, а волею до любові, свободи і розуміння Іншого, тобто волею до гуманістичних інновацій, в яких людина може бути тільки метою, а не засобом будь-якої консолідації. В координатах соціальної метаантропології, зазначає С. Крилова, можемо говорити про консолідацію, мета якої – «не прагнення до світового військового або цивілізаційного панування, а об'єднання світу у вільну, по-справжньому демократичну культурну цілісність на основі цінностей духовного зростання, соціальної відповідальності, толерантності, екологічної безпеки та економічного вдосконалення, що означає вихід на новий онтологічний рівень еволюціонування» [18, с. 100].

Саме окреслені цінності повною мірою можна вважати загальнолюдськими пріоритетами. Серед них провідну роль відіграють цінності духовного зростання, що сприяють утвердженню «культури життя» як нового типу мислення, що базується на досягненні вищих духовних смислів буття, етики ненасильницької і гідної поведінки щодо

людини, суспільства, природи, адже гуманістичний, духовний розвиток людини постає і метою, і сенсом будь-якої консолідації. Людянимірність консолідації країни і розумна відкритість проектам консолідації інших країн – важливі критерії продуктивності консолідації як суспільного процесу в Україні, так і за її межами [16]. Тільки через накопичення духовної культури, як внутрішнього регулятора поведінки людини, можливо процес її одухотворення і морального удосконалення. Особлива роль у формуванні цілісного сприйняття картини світу, у становленні відповідальної й творчої цілісної особистості, «людини слова», «людини дії», «людини духовної» належить освіті й вихованню, які визначають суть змін, що відбуваються у нашому суспільстві. У «культурі життя» закладено інше світосприйняття, відмінне від позитивістсько-раціонального. Цінності «культури життя» стверджують людське в людині: формують її свідомість як активну, виховують її волю і дух, пробуджують совість, яка діє як внутрішній моральний регулятор поведінки, і розкриваються через поняття совість, свобода волі і свобода вибору, справедливість, міра і відповідальність, любов і щастя [17, с. 95].

Не менш важливою цінністю є толерантність, яка постає також провідним принципом соціального життя як загальний критерій, пов'язаний із духовною та культурною пам'яттю народу. Толерантність передбачає подолання стереотипу «свій – чужий», формує прагнення до співпраці різних груп населення, дозволяє творчо поєднувати зразки суспільної поведінки, спрямовані на роз'єднання і протистояння. Зазначений принцип заперечує ідеологію і практику володарювання, домінування, насилля, війни на користь цінностей плюралізму, рівноправного діалогу, дискурсу, миру й згоди. Толерантність заперечує усі форми монізму, уніфікації і тоталізації та інші приховані форми деспотизму й пропагує ідею множинності й різноманітності, конкуренції парадигм, співіснування різномірних елементів [19, с. 103].

Отже, толерантність постає необхідною передумовою створення нової єдності в багатоманітності українського суспільства, коли, «пам'ятаючи про «своє», знаючи його і продовжуючи поглиблювати ці знання, необхідно створювати нові цінності, зрозуміти «іншого», оцінити його, навчитись жити разом,

обмінюватись своїм і чужим, пов'язувати те та інше органічно і природно» [20, с. 10]. Тож національна культура України може розвиватися тільки в контексті європейської та загальнолюдської культури. Це шлях поступового рівноправного входження української культури в сім'ю європейських культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Європейський педагогічний досвід і національні традиції // Вища освіта України. 2014. № 3. С. 5–11.
2. Всемирная конференция по политике в области культуры (Мехико, 26 июля – 6 августа 1982 г.). Заключение доклад. Париж: ЮНЕСКО, 1982. 240 с.
3. Шевчук С. Національно-культурна ідентичність у глобалізованому світі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Культурологія. 2017. Вип. 18. С. 58–60.
4. Карлова В. Особливості та суперечності розвитку національної самосвідомості сучасного українського суспільства // Вісник Національної академії державного управління. 2010. Вип. 2. С. 5–14.
5. Ярошенко Т. М. Феномен української культури. Джерельна база та методологічні засади її вивчення // Історія української культури / [В.П. Мельник, М.В. Кашуба, А.В. Яртись]; за ред. проф. В.П. Мельника, проф. М.В. Кашуби, проф. А.В. Яртися. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2012. С.11–45.
6. Слюсаревський М. М. Ілюзії і колізії. Київ: Гнозис, 1998. 233 с.
7. П'ятковська Т. Концепти української ментальності в мовному дискурсі паремій // Рідний край. 2014. № 1 (30). С. 94–97.
8. Артиушенко О. Сучасні риси української ментальності // Нова парадигма. 2014. Вип. 120. С. 135–142.
9. Петькун С. М. Мова як складова людської культури в умовах світової цивілізації // Наука. Релігія. Суспільство. 2012. № 1. С. 97–101.
10. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
11. Бакальчук В. О. Культурна самобутність як стратегічний пріоритет культурної політики України // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2006. Вип. 26. С. 123–134.
12. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.
13. Ляпіна Л. А., Ляпіна О. С. Етноконсолідуєча роль культури межетнічного спілкування у державотворчому процесі // Наукові праці. Соціологія. 2010. Вип. 133, т. 146. С. 26–30.

REFERENCES

1. Andrushchenko V. P. European pedagogical experience and national traditions // Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine]. 2014. No. 3. P. 5–11. (in Ukrainian)
2. World Conference on Cultural Policy (Mexico City, July 26 – August 6, 1982). The final report. Paris: UNESCO (in Russian)
3. Shevchuk S. National cultural identity of the globalized world // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya: Kulturolohiia [Science notes of the National University Ostrozka Akademya. Seriya: Kulturologiya]. 2017. Iss. 18. P. 58–60. (in Ukrainian)
4. Karlova V. Features and contradictions in the development of national consciousness of modern Ukrainian society // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia [Bulletin of the National Academy of Public Administration]. 2010. Iss. 2. P. 5–14. (in Ukrainian)
5. Yaroshenko T. M. The phenomenon of Ukrainian culture. Source base and methodological principles of its study // Istoriiia ukrainskoi kultury [History of Ukrainian culture] / [V.P. Melnyk, M.V. Kashuba, A.V. Yartys]; za red. prof. V.P. Melnyka, prof. M.V. Kashuby, prof. A.V. Yartysia. Lviv: LNU imeni I. Franka, 2012. P.11–45. (in Ukrainian)
6. Sliusarevskiy M. M. Illusions and conflicts. Kyiv: Hnozyz [Gnosis], 1998. 233 p. (in Ukrainian)
7. Piatkovska T. Concepts of Ukrainian Mentality in the Language Discourse of Paremia // Ridnyi kraj [Native Territory]. 2014. No. 1 (30). P. 94–97. (in Ukrainian)
8. Artiushenko O. Modern features of Ukrainian mentality // Nova paradyhma [New paradigm]. 2014. Issue 120. P. 135–142. (in Ukrainian)
9. Petkun S.M. Language as a component of human culture in the world of civilization // Nauka. Relihiia. Suspilstvo [Science. Religion. Society]. 2012. No. 1. P. 97–101. (in Ukrainian)
10. Ohiienko I. Ukrainian culture. A brief history of the cultural life of the Ukrainian people. Kyiv: Abrys, 1991. 272 p. (in Ukrainian)
11. Bakalchuk V. O. Cultural Identity as a Strategic Priority of Ukrainian Cultural Policy // Humanitarnyi visnyk ZDIA [Humanitarian Bulletin of ZGIA]. 2006. Issue. 26. P. 123–134. (in Ukrainian)
12. Ukraine's Civilizational Choice: A Paradigm of Reflection and a Strategy for Action: National Report (2016) / Ed. Col. S.I. Pyrozkhov, O.M. Mayboroda, J.J. Shaygorodsky and others; Institute of Political and Ethnonational Studies named after. I.F. Kuras

14. **Римаренко Ю. І.** Національний розвій України. Київ: Хрінком, 1995. 270 с.

15. **Нагорна Л.** Категорія «національна ідентичність» у сучасній етнополітології // Наукові записки: збірник. Серія: Політологія і етнологія. Київ: ІПіЕНД, 1998. Вип. 6. С. 3–11.

16. **Хамітов Н. В.** Творення людяності як головна мета суспільної консолідації України // Людяність творчості як творчість людяності: Матеріали XIV всеукр. наук.-практ. конф. (25 травня 2017 р., м. Київ) / уклад.: Новіков Б. В., Мельниченко А. А., Покулита І. К., Шевчук Ю. А. URL: <http://ela.kpi.ua/jspui/handle/123456789/20670>

17. **Мельник В. В.** Глобалізація в культурній сфері: теоретико-методологічний аналіз // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2010. Вип. 43. С. 90–97.

18. **Крилова С. А.** Соціальна метаантропологія як методологія дослідження краси у суспільному бутті // Нова парадигма: журнал наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 104. С. 92–103.

19. **Горбатенко І. А.** Розвиток гуманістичних цінностей в сучасній теорії політики // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2014. Вип. 13. С. 99–104.

20. **Топоров В. Н.** Пространство культуры и встречи в нем // Восток-Запад. Переводы. Публикации. Вып. 4. М.: Наука, 1989. 301 с.

National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: NAN Ukrainy, 2016. 284 p. (in Ukrainian)

13. **Liapina L. A., Liapina O. S.** Ethno-consolidating role of the culture of interethnic communication in the state-building process // Naukovi pratsi. Sotsiologhiia [Scientific works. Sociology]. 2010. Iss. 133, vol. 146. P. 26–30. (in Ukrainian)

14. **Rymarenko Yu. I.** National development of Ukraine. Kyiv: Khrynkomy, 1995. 270 p. (in Ukrainian)

15. **Nahorna L. (1998)** The category "national identity" in modern ethnopolitics // Naukovi zapysky: zbirnyk. Serii: Politologhiia i etnologhiia. [Scientific notes: collection. Series: Political Science and Ethnology]. Kyiv: IPIEND, 1998. Issue 6. P. 3–11. (in Ukrainian)

16. **Khamitov N. V.** Creation of humanity as the main goal of the consolidation of Ukraine // Humanity of creativity as the creativity of humanity: Materials V allukr. sci. pract. conf. (May 25, 2017, Kyiv) / arrang.: Novikov B.V., Melnychenko A.A., Pokulyta I.K., Shevchuk Yu.A. URL: <http://ela.kpi.ua/jspui/handle/123456789/20670> (in Ukrainian)

17. **Melnyk V. V.** Globalization in the cultural sphere: theoretical and methodological analysis // Humanitarnyi visnyk [Humanitarian Bulletin] ZDIA. 2010. Issue 43. P. 90–97. (in Ukrainian)

18. **Krylova S. A.** Social metanthropology as a methodology for studying beauty in social life // New paradigm: Journal of scientific works. Kiev: View of the NPU named after MP Drahomanov, 2012. Issue 104. P. 92–103. (in Ukrainian)

19. **Horbatenko I. A.** Development of humanistic values in the modern theory of politics // Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. Series 22: Political Sciences and Methods of Teaching Socio-Political Disciplines. 2014. Issue 13. P. 99–104. (in Ukrainian)

20. **Toporov V. N.** Space of culture and meetings in it // East-West. Translations. Publications. Issue 4. Moscow: Nauka, 1989. 301 p. (in Russian)